

Міністерство освіти і науки України

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

04074. Київ, Вишгородська, 19

Тел. 430-02-60, 430-43-90

e-mail: nenc@nenc.gov.ua

«28» лютого 2017 р. № 49

На № ____ від _____

Інструктивно-методичний лист щодо питання співпраці між опорними школами та позашкільними навчальними закладами в умовах реформування освіти України

В період реформування всіх ланок суспільного життя все гостріше стає питання суспільного розуміння необхідності позашкільної освіти. Цілком слушною є думка про те, що позашкільна освіта є потужним каталізатором процесу розвитку особистості, засобом включення її в соціокультурну практику: це той сектор освіти де пришвидшується особистісне і професійне самовизначення дітей та підлітків.

Позашкільні навчальні заклади вирішують важливі завдання освітньої і соціальної політики щодо самореалізації дитини в суспільстві, формуванні її як громадянина і патріота, професійного самовизначення та допрофесійної підготовки, профілактики негативної поведінки в дитячому й молодіжному середовищі.

Сучасний стан педагогічної науки вимагає розгляду процесу ефективної організації позашкільного навчально-виховного простору не лише в контексті гуманізації освіти, виховання та розвитку творчої особистості, її соціалізації, а й перегляду теоретико-методологічних основ позашкільної освіти, розроблення й практичного впровадження новітніх навчально-виховних і розвивальних технологій. Позашкільна освіта, виконуючи функції «соціального ліфта» для значної кількості дітей, компенсуючи або надаючи альтернативні можливості для освітніх і соціальних досягнень усіх дітей в тому числі й таких категорій як діти з обмеженими можливостями здоров'я і діти, які знаходяться в складних життєвих ситуаціях, - цілком успішно справляється з завданням забезпечення соціальної стабільності і справедливості в суспільстві шляхом створення умов для успішності кожної дитини незалежно від місця проживання і соціально-економічного статусу родини.

Актуальність проблеми викликана потребою визначити роль і місце позашкільля в сучасній системній архітектурі освіти та зумовлена сукупністю чинників наукового, соціального та прикладного значення.

Завдання: розглянути можливості успішного співробітництва (інтеграції) загальної та позашкільної освіти (в умовах децентралізації) задля формування компетентностей, необхідних для успішної самореалізації учнівської молоді в суспільстві за наступними модулями:

- підготовка старшокласників до ЗНО;

- STEM освіта;
- виробничі практики, стажування;
- дуальна освіта;
- дозвіллева складова змісту виховання учнівської молоді.

Співпраця позашкільних та опорних шкіл (загальноосвітніх навчальних закладів України) розглядається як суспільний договір, що погоджує вимоги до освіти, що пред'являються сім'єю, суспільством і державою і являє собою сукупність трьох систем вимог – до структури основних освітніх програм, до результатів їх освоєння і умов реалізації, які забезпечують необхідний особистісний та професійний розвиток учнів.

Інтеграція загальної та позашкільної освіти через організацію позакласної та позаурочної діяльності є одним з найефективніших способів реалізації нових вимог навчання, кінцевою метою яких є не просто формування в учнів знань, умінь і навичок, а повноцінний розвиток активно мислячої високоморальної особистості дитини.

Сьогодні школа і суспільство в недостатній мірі використовують унікальний потенціал позашкільної освіти для підвищення ефективності та гармонізації освіти в цілому, хоча цілий ряд об'єктивних і суб'єктивних факторів саме для розвитку позашкільної освіти в школі є, зокрема:

- в освіті розвиваються такі процеси, які припускають взаємодію двох типів освіти (школа повного дня, допрофесійне та профільне навчання);
- педагогічна громадськість починає усвідомлювати, що багато проблем сучасної шкільної освіти можна вирішити, використовуючи соціальнопедагогічні можливості позашкільної освіти дітей;
- намагається розвиватися та удосконалюватися і сама сфера позашкільної освіти як важлива складова безперервної освіти людини.

Позашкільна освіта може доповнювати предметні області загальної, професійної освіти та культурно-освітнього дозвілля:

- вона може розширювати предметні знання, додавати нові компоненти;
- вона може збільшувати «озброєність» особистості, оснащуючи людину новими засобами пізнання, праці та спілкування;
- вона здатна посилювати мотивацію освітньої діяльності, викликаючи необхідність особистості повніше проявити себе.

Слід звернути увагу, що така освіта вбудована в будь-яку діяльність, створює «містки» для переходу особистості з однієї освіти в іншу, вона може передувати стандартизованим видам діяльності, а може слідувати за ними, створюючи для особистості можливість такого переходу.

Позашкільна освіта за своїм змістом охоплює всі сфери життя. Вона в змозі задовольняти найрізноманітніші інтереси особистості. Тому позашкільна освіта розглядається як простір розширення можливостей розвитку особистості і роль її в умовах освітніх реформ лише зростає. Позашкільна освіта першочергово орієнтована на розкриття таких якостей дитини, як ініціативність, самовираження, креативність і гнучкість мислення, здатність до нестандартних рішень, творчих можливостей, що в цілому в цілому забезпечує розвиток особистості дитини. Унікальність позашкільної еколого-натуралістичної освіти в тому, що це:

- практична знаннево спрямована освіта, в якій щодо розвитку світогляду дитини, її особистісних якостей, акцент зроблено на саморозвиток, уміння жити в глобальних умовах, уміння визначити профільність свого навчання;
- освіта, яка керується в своїй діяльності метапредметністю, що забезпечує формування цілісної картини світу у свідомості дитини;
- належні матеріальні, навчально-методичні ресурси для розвитку особистості дитини відповідно до сучасних вимог (зокрема, матеріально-технічна база установ позашкільної освіти еколого-натуралістичного спрямування оснащена наступним: учнівська теплиця, учнівський навчально-дослідний тваринницький комплекс, учнівська навчально-дослідна земельна ділянка, зимовий сад, дендропарк, куточок живої природи, лабораторії біології, екології, гідробіології, хімії, дендрології, квітництва, садівництва, городництва тощо).

Сконцентрованість на проблемі підвищення ефективності освоєння ресурсного потенціалу системи позашкільної освіти дітей дає можливість найбільш раціональним чином поєднати зусилля опорних шкіл та позашкільних закладів освіти в справі подальшого забезпечення якості виховної роботи та позакласної та позаурочної діяльності.

Перехід до профільного навчання передбачає рівний доступ до повноцінної освіти різним категоріям учнів незалежно від територіальної або будь-якої іншої ознаки.

З методологічних позицій зміст профільної освіти мусить базуватися на трьох рівноправних компонентах:

- фундаментальності* (передачі знань),
- гуманістичній орієнтації* (вихованні),
- практичній* (прикладній) спрямованості (розвиток умінь).

Динамічний баланс цих складових забезпечує досягнення цілісності змісту.

Позашкільна освіта еколого-натуралістичного профілю виступає активним партнером загальноосвітніх закладів у вирішенні завдань як допрофільної підготовки учня (вихованця) так і безпосередньо профільного навчання. Залучення позашкільної освіти до процесу отримання учнівською молоддю допрофільної та професійної підготовки із профілізацією за природничим циклом, суттєво покращить якість освітньо-виховного процесу вцілому.

Відповідно до Концептуальних засад реформування середньої освіти «Нова українська школа», у рамках профільної освіти старшокласник зможе обирати одне з двох спрямувань навчання:

- академічне, із поглибленим вивченням окремих предметів з орієнтацією на продовження навчання в університеті;
- професійне, яке поряд з отриманням повної загальної середньої освіти забезпечує отримання першої професії (не обмежує можливість продовження освіти).

Дані положення як раз і визначають доцільність використання ресурсів позашкільних навчальних закладів для реалізації завдань допрофільної підготовки і профільного навчання учнів.

Можливість організації взаємодії загальноосвітніх (опорних шкіл) та позашкільних навчальних закладів, орієнтованої на створення умов для формування освітнього простору для профільного навчання та допрофільної підготовки, зумовлена наявністю об'єктивних підстав їх інтеграції:

- єдністю педагогічних та організаційно-управлінських цілей;
- взаємодоповнюваністю змісту загальної та позашкільної освіти;
- метапредметністю, надпредметністю та випереджальним характером позашкільної освіти;
- роллю позашкільних навчальних закладів у реалізації цілей освіти в інтересах збалансованого розвитку, формування мотивації учнів на здійснення освіти впродовж життя;
- практико-орієнтованим дослідницьким характером позашкільної освіти, технологіями та формами організації освітнього процесу, що розширюють можливості його ресурсного забезпечення;
- забезпеченням наступно-перспективних зв'язків між загальною середньою, позашкільною та професійною освітою відповідно до обраного профілю.

Педагогічний досвід, напрацьований позашкільними навчальними закладами України, свідчить про можливість взаємодії загальної та позашкільної освіти не тільки на етапі допрофільної підготовки учнів, а й на етапі профільного навчання учнів. Серед ефективних форм роботи варто відзначити: профільні виробничі практики, Інститут біологічних стажувань, заочні профільні школи, літні профільні школи, профільні табори, учнівські лісництва, аграрні учнівські об'єднання, дослідницькі проекти та науково-освітні програми, творчі конкурси всеукраїнського та міжнародного рівня тощо.

Проведенню на базі позашкільних закладів освіти ботанічних та зоологічних стажувань, головною метою яких є виявлення обдарованих учнів з високим рівнем біологічної ерудиції для подальшої цілеспрямованої професійної орієнтації, сприяє відповідна матеріальна база – навчально-дослідні ділянки, теплиці, оранжереї, «Зимові сади», зоолого-тваринницькі ферми, сади тощо. Так само і під час навчально-виробничої практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів учнівська молодь має можливість опановувати методики експериментально-дослідницької роботи на навчально-дослідних об'єктах.

Підхід, що передбачає реалізацію профільної підготовки та профільного навчання на основі взаємодії загальної та позашкільної освіти учнів, спрямований на створення найбільш сприятливих умов для профільного, професійного і соціального самовизначення учнів. Він дозволяє поставити в центр роботи профільну, а потім професійну орієнтацію і при цьому однаково успішно здійснювати підготовку учнів до вибору будь-якого типу та рівня подальшої освіти. Таким чином, інтеграція базової та позашкільної освіти органічно поєднує процеси виховання, навчання й розвитку, вирішуючи одну з найбільш складних проблем сучасної педагогічної практики.

Співучасть позашкільних закладів освіти еколого-натуралістичного спрямування у забезпеченні профільного навчання біологічним дисциплінам переслідує наступні основні цілі: забезпечення поглибленого вивчення окремих біологічних дисциплін; створення умов для істотної диференціації змісту навчання старшокласників з широкими і гнучкими можливостями побудови

школярами індивідуальних освітніх програм біологічного профілю; сприяння встановленню рівного доступу до повноцінної освіти різним категоріям учнів відповідно до їх здібностей, індивідуальних нахилів і потреб; розширення можливості соціалізації учнів, забезпечення спадкоємності між загальною і професійною освітою, більш ефективну підготовку до освоєння програм вищої біологічної освіти; апробацію і впровадження програм по предметах біологічного профілю; підвищення професійної кваліфікації педагогів за програмами профільної біологічної освіти і інноваційними технологіями біологічної освіти; надання можливості старшокласникам виконати серію трудових, технологічних, соціальних, професійних проб і отримати мінімальні уявлення про свої потенційні можливості і переваги; здійснити соціально-педагогічну діагностику готовності до ухвалення самостійних рішень, пов'язаних з відповідним професійним становленням.

Таким чином, позашкільна освіта спрямована на вирішення однієї з головних проблем в системі профільного навчання і допрофільної підготовки - соціальної інтеграції та професійного самовизначення учнів. Розкривши свої потенційні здібності і спробувавши їх реалізувати ще в шкільні роки, випускник буде краще підготовлений до реального життя в суспільстві, навчиться домагатися поставленої мети, вибираючи цивілізовані, моральні засоби її досягнення.

Саме позашкільна освіта завдяки своїм особливостям стає реальною сферою самовизначення підростаючого покоління. Для соціальної інтеграції учнів важливо й те, що, заняття в різних гуртках, творчих учнівських об'єднаннях, створюють умови для прояву ініціативи, самостійності, лідерських якостей, вміння працювати в колективі й враховувати інтереси ровесників.

Окремого підходу потребує питання щодо дуальної освіти. Сутність дуальної системи полягає в тому, що з одного боку це професійна школа, а з іншого боку - навчальне підприємство. Учень майже з самого початку навчання включається у виробничий процес в якості працівника підприємства. Обидві установи є по відношенню один до одного незалежними партнерами.

В умовах, коли індекс глобальної конкурентоспроможності України на 11 місці, а якість підготовки персоналу в компаніях та організаціях – на 94-му., технології дуальної освіти є потужним важелем до вирішення проблеми. МОН України вже запускає перші пілотні проекти щодо впровадження системи дуальної освіти в морському транспорті, аграрних професіях та кібербезпеці. Тож позашкільні заклади освіти еколого-натуралістичного спрямування не можуть залишатися осторонь цього процесу: актуалізація професійних компетенцій вимагає превалювання практико-орієнтованих форм.

У сучасному суспільстві інформатизації та глобалізації все менше простору залишається для духовності. Новітні технології більше орієнтовані на тимчасовість і образну чуттєвість, ніж на глибину і духовну цінність. Дегуманізація суспільства призводить до дегуманізації культури, а смаки, цінності та ідеали, які пропонує постмодерн, виховують антикультуру. Як наслідок ми маємо некерованих підлітків, які сповідують ідеал сили, зубожіння естетичних запитів населення, знижену увагу до виховання дітей та молоді.

Часто молодь поринає у віртуальну творчість, замінюючи її реальною, предметною. В цілому така ситуація негативно впливає на фізичне та психічне

здоров'я. Тому, сьогодні досить важливим у суспільному поступі є звернення до впорядкування і змістовного наповнення дозвілля, яке є перспективним напрямком серед превентивних технологій соціальної роботи позашкільної освіти.

Подолати сучасний кризовий стан духовності і моральності суспільства має цілісний виховний інститут, який об'єднає зусилля освітянських закладів. Для предметного поля освітньо-дозвіллевої діяльності провідними дефініціями стали поняття «освіта» та «дозвілля». Зупинемось на понятті дозвілля: сукупності занять у вільний час, за допомогою яких задовольняються безпосередні фізичні, психічні та духовні потреби, що є специфічним, соціальним способом регенерації сил людини. Сутнісні характеристики дозвіллевої діяльності виявляються як сукупність видів діяльності у вільний час; як психологічний стан, емоційне сприйняття дійсності; як спосіб оволодіння соціальним досвідом; як активності заради власного задоволення, розваги, самовдосконалення тощо.

Освітньо-дозвіллева діяльність - це частина соціально-культурної діяльності, що здійснюється під час дозвілля й вирізняється свободою вибору, активністю, ініціативою; стимулює розвиток творчих здібностей, сприяє самоосвіті, самовихованню і саморозвитку особистості. Вона виконує наступні функції: освітньо-пізнавальну, виховну, розвивальну, комунікативну, соціалізаційну, компенсаторну, гедоністичну, творчу, ціннісно-орієнтаційну.

Основою освітньо-дозвіллевої діяльності позашкільного закладу освіти є її спрямованість на задоволення потреб, інтересів і бажань підлітків до оволодіння поглибленими знаннями, пізнання навколишньої дійсності; забезпечення вільного вибору форм роботи відповідно до власних уподобань, інтересів, ідей і задумів; схильність до групових форм роботи; прагнення до участі у формах роботи із сучасними назвами, змістом, сюжетом тощо.

Позашкільний заклад з успіхом забезпечує різні форми організації дозвілля (ігри, фізична культура та спорт, екскурсії та прогулянки, заняття в гуртках, творча діяльність, прикладна діяльність, свята тощо), що мають латентний виховний характер, оскільки в опосередкованій формі формують духовність, моральність, етичні якості особистості, розвивають ціннісні орієнтації.

Можливості освітньо-виховного середовища позашкільного навчального закладу дають змогу упровадження таких форм соціально-виховної роботи: віртуальних (Інтернет-клуб за інтересами, Інтернет-кафе, Інтернет-екскурсії, конкурси, сайти, чати, форуми, блоги); туристських (екскурсії, експедиції, подорожі, походи, екологічні рейди); пізнавальних (вечори запитань і відповідей, конференції, тематичні дні, гуртки, студії); культурно-творчих (театралізовані студії, виставки, вистави, фестивалі, концерти, імпрези); комунікативних (дискусійний клуб, етичний театр); анімаційних (театралізовані дійства, свята, вечірки, шоу, дискотеки, ярмарки); спортивних (змагання, конкурси, турніри); комплексних (День захисника Вітчизни, День захисту прав дітей та День Конституції) тощо.

Різні форми організації дозвілля (ігри, фізична культура та спорт, екскурсії та прогулянки, заняття в гуртках, творча діяльність, прикладна діяльність, свята тощо) мають латентний виховний характер, оскільки в опосередкованій формі формують духовність, моральність, етичні якості особистості, розвивають

ціннісні орієнтації. Така спрямованість виховної роботи є досить ефективною, оскільки виховує прикладом, активною діяльністю самої особистості.

Педагогіка дозвілля спрямовує особистість на раціональну організацію свого вільного часу, на доцільність та змістовну наповненість його, а не на безцільне "вбивання" часу, і як наслідок бездіяльності – пошук девіантних форм проведення вільного часу. Освітній характер дозвілля полягає в усвідомленій потребі особистості розширити свої знання та набути нових умінь та навичок для здійснення успішної діяльності, для підвищення культури життєдіяльності в цілому. В цьому руслі співпраця загальноосвітніх та позашкільних закладів є особливо важливою через розвиток та діяльність у позашкільних навчальних закладах нових напрямів виховної роботи, а саме: культурно-історичного, морально етичного, соціально-економічного, політико-правового, військово-патріотичного, екологічного виховання (виховання бережного ставлення до природних ресурсів держави; поширення знань про пам'ятки природи України та їх унікальності серед світових природних об'єктів; залучення учнів до природоохоронних заходів: створення екологічних стежин, шкільних лісництв, очищення водойм, паркових зон тощо; пропаганда збереження та зміцнення власного здоров'я.

Дозвілля стає складовою безперервної освіти, так як самоосвітня діяльність у дозвіллі є необхідною умовою успішності та ефективності будь-якої з форм дозвілля.

ВИСНОВКИ:

- Загальна і позашкільна освіта дітей потребують рівноправного становища, коли вони можуть взаємодоповнювати один одного і тим самим створювати єдиний освітній простір, необхідний для повноцінного особистісного (а не лише інтелектуального!) розвитку кожної дитини. Це можливо тільки при тісній співпраці двох, поки що різних, систем освіти, а також тільки після зміни точки зору на педагога позашкільної освіти і всю систему позашкільної освіти в цілому.
- Те що еколого-натуралістичний напрямок роботи органічно вписується практично у всі види виховної діяльності з учнівською молоддю та може бути легко адаптований до регіонального соціального замовлення тощо, - особливо важливо з точки зору можливостей комплексного вирішення багатьох питань, в першу чергу виховних.
- Практика метапредметного підходу у навчанні в позашкільній освіті забезпечує перехід від існуючої практики дроблення знань на предмети до цілісного образного сприйняття світу, до метадеяльності.
- Метапредметний підхід в позашкільній освіті еколого-натуралістичного профілю забезпечує цілісність загальнокультурного особистісного і пізнавального розвитку і саморозвитку дитини, наступність всіх ступенів освітнього процесу, лежить в основі організації та регулювання будь-якої діяльності учня незалежно від її спеціально предметного змісту.

- Висока ефективність співпраці позашкільних закладів освіти еколого-натуралістичного спрямування з опорними школами забезпечуватиметься наявністю відповідної матеріально-технічної бази: учнівська теплиця, учнівський навчально дослідний тваринницький комплекс, учнівська навчально-дослідна земельна ділянка, зимовий сад, дендропарк, куточок живої природи, лабораторія гідробіології тощо.
- Позашкільна еколого-біологічна освіта дає змогу молоді оволодіти новими, специфічними знаннями, допомагає розвитку власних здібностей і самореалізації, формуванню екологічної культури. При цьому, крім професійної орієнтації молоді, створюються передумови наукового, творчого підходу до розв'язання проблем, оскільки 75% навчальної програми роботи творчих учнівських об'єднань – це практична робота.
- В умовах постійного підвищення вимог до підготовленості випускників відбувається інтенсивний перехід на новий формат освіти – компетентнісний, орієнтований на формування предметних, метапредметних та особистісних компетенцій учнівської молоді, чого складно досягти без активної взаємодії з позашкільною освітою завданнями якої є розвиток індивідуальних здібностей учнівської молоді та дитячої обдарованості, свобода вибору, варіативність освітніх програм та їхня практична спрямованість
- Використання при організації дозвілля принципів синергізму, врахування індивідуальних інтересів та потреб, активного включення особистості у соціокультурну діяльність забезпечить реалізацію освітньо-виховного потенціалу дозвілля.

Директор НЕНЦ
доктор педагогічних наук,
професор

В. В. Вербицький